

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis

Beschermvrouwe H.K.H. Prinses Beatrix

Bestuur

jhr. mr. C.A. de Beaufort, voorzitter

jhr. drs. F.W.W.H. van Coeverden, secretaris

ir. H. Hengeveld

drs. L. Folkertsma

Secretariaat

secretaris@vorg.nl

Financiën

penningmeester@vorg.nl, IBAN NL48INGB0005467046.

Contributie

Leden € 30,-; gezinslid € 15,-; leden jonger dan 25 jaar € 15,-; donateurs € 45,-

Redactiecommissie

dr. F.W. Schmidt, voorzitter

jhr. A.J. Gevers

dhr. G.T. Hartong

drs. J. ten Hove

drs. M. Klomp

dhr. K. Leeffers

drs. Js. Mooijweer

drs. O.G.J. Ottens

dr. C. Trompetter

K. de Weerd MA, secretaris

Bibliotheek

ondergebracht bij de Athenaeumbibliotheek

Het Klooster 12, 7411 NH, Deventer, tel. 0570 – 67 57 00.

www.bibliotheekdeventer.nl/athenaeumbibliotheek

Leden van de Vereeniging ontvangen het jaarboek Overijsselse Historische Bijdragen gratis.

Website

www.vorg.nl

Overijsselaars buiten de landsgrenzen

Overijsselse Historische Bijdragen

Verslagen en mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van
Overijsselsch Regt en Geschiedenis

136e stuk 2021

ISBN 978 90 8704 929 4

© 2021 Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

www.vorg.nl

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Tanja Stropsma, Hilversum

Typografie: Rombus Design, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

De Vereniging heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de Vereniging wenden.

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud jaargang 2021

Voorwoord: Overijsselaars buiten de landsgrenzen Frits Schmidt	7
In memoriam: Albert Mensema Frits Schmidt	9
Dr. Hermannus Cruserius (ca. 1510-1574) Kamper humanist, jurist, arts en diplomaat Georg Hartong	11
Een Deventer Italianisant Leven en werk van Bartholomeus Breenbergh (1598-1657) Henk Nalis	25
Beeckman en Beeckman De een in dienst van de VOC en de ander in dienst van de WIC Frits Schmidt	41
Joan Hendrik Tobias Ambtenaar in Nederlands-Indië Jan ten Hove	65
George Birnie (1831-1904) Zijn familie en haar cultuurondernemingen op Java Clemens Hogenstijn	83
Ambtenaar bij het Binnenlands Bestuur Louis Constant Westenenk (1872-1930) Clemens Hogenstijn	101

Eduard Niermans (1859-1928) Geboren in Enschede, beroemd geworden als architect in de belle époque Jan Kees Kokke	119
Van Overijssel naar de Rocky Mountains Aloysius Soer en de jezuïetenmissie onder indianen, 1886-1931 Pieter Hovens	133
Alwine Antoinette barones de Vos van Steenwijk Frits Schmidt	157
Literatuursignaleringen	167
Auteurs	175

Voorwoord: Overijsselaars buiten de landsgrenzen

Wij beginnen deze bundel met een in memoriam over Albert Mensema, zeer gewaardeerd historicus, archivaris, erelid van de VORG en partner van ons mederedactielid Arnold Gevers.

In deze themabundel over Overijsselaars die buiten de landsgrenzen naam hebben weten te maken, komt dan eerst Hermannus Crusenius Campensis aan bod. Hij was een veelzijdig persoon, die in de eerste helft van de zestiende eeuw in contact stond met alle grote machtshebbers van zijn tijd.

De tweede figuur die beschreven wordt is de Deventenaar Bartholomeus Breenbergh. Deze in de eerste helft van de zeventiende eeuw in Rome werkzame schilder behoorde tot de Italianisanten. Deze groep Nederlandse kunstenaars schilderde en tekende zonovergoten landschappen met daarin overblijfselen van ruïnes van de Romeinse oudheid. Zij bleven dat ook doen nadat ze in Holland waren teruggekeerd.

In de derde bijdrage staan de in Hasselt geboren broers Willem en Andries Beekman centraal. Willem trok in het midden van de zeventiende eeuw naar Nieuw-Amsterdam en heeft daar zijn sporen zichtbaar achtergelaten. Zijn broer Andries ging naar de Oost. Hij is vooral bekend geworden vanwege zijn Indische prenten.

Na deze drie artikelen volgt een cluster met Indië als onderwerp. De eerste die beschreven wordt is Joan Hendrik Tobias. Voortkomend uit een Zwols regentengeslacht werd hij ambtenaar in Indië. Aan zijn almaar in stijgende lijn verlopende carrière kwam een einde toen hij in 1834 kritiek had uitgeoefend op het cultuurstelsel. Zowel bij koning Willem I als bij gouverneur-generaal Johannes van den Bosch viel hij daarna uit de gratie. Het door Tobias ingediend verzoek om lid te mogen worden van de Raad van Indië werd om deze reden niet gehonoreerd.

De Deventer familie Birnie vergaarde in de negentiende eeuw in Indië als planters een fortuin. Ook de Birnies waren geen voorstanders van het cultuurstelsel. Hun firma pleitte juist voor meer ruimte voor particulier initiatief. Daarmee liepen zij in de pas met de toen in Nederland gevoerde discussie, waarbij liberalen pleitten voor de afschaffing van het cultuurstelsel.

Louis Constant Westenek is de laatste persoon in dit cluster. Hij was een op Java geboren zoon van een planter. Hij bracht een groot deel van zijn jeugd in Deventer door.

In 1892 vertrok hij naar Indië om in Nederlandse bestuursdienst te treden. Zijn carrière verliep voorspoedig, maar dat betekende wel dat hij veelvuldig van standplaats diende te wisselen. Uiteindelijk wist hij het in 1924 te brengen tot lid van de Raad van Indië.

De in Enschede geboren Eduard Niermans maakte rond de eeuwwisseling naam als ontwerper van talloze in Frankrijk en daarbuiten staande gebouwen. Zo was hij betrokken bij de bouw en inrichting van de Folies Bergère en de vormgeving van het interieur van de Moulin Rouge. Beide bouwwerken zijn opgetrokken in art-nouveau-stijl. Voor zijn werk werd hij benoemd tot Ridder in de Nationale Orde van het Legioen van Eer. Een krant omschreef hem na zijn overlijden in 1928 als een ‘door een vergissing van de natuur in Holland geboren architect’.

De Oldenzaalse Aloysius Soer is de tweede Twentenaar waarvoor in deze bundel plaats is ingeruimd. Hij werd jezuïet en zag het als zijn roeping om missionaris te worden. Hij kreeg een post toegewezen in een in de Rocky Mountains gelegen indianenreservaat. Daar probeerde hij onder de oorspronkelijke bewoners van Amerika het geloof te verbreiden. De omstandigheden waarin hij zijn werk moest doen waren verre van gemakkelijk.

De laatste bijdrage is gewijd aan Alwine Antoinette barones de Vos van Steenwijk. Zij wordt ‘de barones van de armen’ genoemd. Ze is niet in Overijssel geboren, maar de familie heeft hier wel haar wortels en ze heeft een deel van haar leven in onze provincie doorgebracht. Ze is er ook begraven. Ze was op weg een succesvolle diplomate te worden, toen ze in 1960 haar luxueuze leven opgaf en zich ging inzetten voor de armoedebestrijding en met name voor het herstel van het ermee gepaard gaande verlies aan menselijke waardigheid. Ook zij kreeg voor haar verdiensten het Legioen van Eer.

Namens de redactie wens ik u veel leesplezier.

Frits Schmidt,
voorzitter van de redactie

In memoriam: Albert Mensema

Op woensdag 23 december 2020 overleed op 74-jarige leeftijd Albert Mensema. Tijdens en na zijn werkzame leven als archivaris bij het Rijksarchief in Overijssel, het Gemeentearchief Zwolle en bij het Historisch Centrum Overijssel heeft hij een grote bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van Overijssel. Dat deed hij als archivaris en als historicus. Menige archiefbezoeker is hem veel dank verschuldigd, want dankzij zijn fenomenale kennis van het archief kon aan een onderzoek de nodige uitbreiding of verdieping worden geven.

Beroep en liefde voor de historie waren bij hem niet te scheiden. Het ene liep feilloos in het andere over. Overijssel heeft daar een groot aantal boekwerken aan te danken. Boekwerken die hij veelal met Arnold Gevers, zijn partner, schreef. Wie de geschiedenis van Overijssel een warm hart toedraagt, zal ongetwijfeld meerdere van deze werken in de boekenkast hebben staan. Al die publicaties, waaronder de drie standaardwerken over de havezaten en hun bewoners in Overijssel, getuigen niet alleen van een hoge boekenproductie, maar tonen ook aan dat daarbij steeds kwalitatief hoogstaand werk is geleverd. Grondig archiefonderzoek lag er altijd aan ten grondslag.

Zijn liefde voor de geschiedenis en zijn aandeel in de Overijsselse geschiedschrijving vinden we ook terug in zijn diverse functies die hij binnen de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis en daarbuiten heeft bekleed. Beperken we ons tot de VORG dan behoorde het lidmaatschap van de redactie van de *Overijsselse Historische Bijdragen* daartoe. Later gevolgd door diverse functies binnen het bestuur van de vereniging. Hij was dan ook erelid.

Misschien is daarbij zijn voorzitterschap van de jubileumcommissie die ingesteld was voor de viering van het 150-jarig bestaan van de vereniging, het meest memorabel geweest. Hij fungeerde daarbij als spreekstalmeester. Dat deed hij met zijn sonore stem. Diezelfde krachtige stem waarmee hij in de Grote Kerk te Zwolle de koningin aankondigde.

In dit kader dient nog een andere gave genoemd te worden. Behalve een goed schrijver was hij een aangenaam spreker. Zijn voordrachten waren helder en inhoudelijk van hoog niveau. Een plezier om aan te horen. Niet alleen vanwege zijn rustige spreektrant, maar ook omdat hij veelal zijn bijdragen met humor wist te doorspekken.

Daarnaast was Albert Mensema een goed gastheer, die je graag bij een drankje en een hapje meenam in de historie. De deur van de woning aan de Praubstraat werd door haar bewoners regelmatig geopend voor hen die de liefde van haar bewoners voor de geschiedenis deelden.

Drager van de erepenning Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, erelid van de VORG en Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Allemaal terechte eerbewijzen, en dan zijn die van allen die hem gekend hebben en hem waardeerden nog niet eens meegeteld.

Het doet pijn te beseffen dat we hem als mens en als historicus moeten missen. Een verlies dat vooral zwaar valt voor ons mederedactielid Arnold Gevers, de partner van Albert Mensema.

Frits Schmidt

Albert Mensema (1946-2020) verzoekt koningin Beatrix, de beschermvrouwe van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, de openingshandeling te verrichten in de Grote Kerk te Zwolle (2008).

Dr. Hermannus Cruserius (ca. 1510-1574)

Kamper humanist, jurist, arts en diplomaat

In Kampen leefden aan het begin van de zestiende eeuw twee families met bijna identieke familienamen. Aangezien voor die tijd hoofdzakelijk geschreven bronnen beschikbaar zijn, er geen echte spellingsregels waren, men nogal eens slordig omging met het weergeven van familienamen en niet alle handschriften even gemakkelijk

Afb. 1 Fraai portret van Hermannus Cruserius in kopergravure van Crispinus (Crispijn) de Passe (vader of zoon?), opgedragen aan het stadsbestuur van Kampen en voorzien van een lofdicht van Johannes Isaacus Pontanus, docent aan de Latijnse school te Harderwijk (particuliere collectie).

leesbaar waren, ligt het voor de hand dat beide families regelmatig met elkaar verward werden. Tot overmaat van ramp had van 1533 tot 1537 uit beide families een persoon met dezelfde voornaam zitting in het stadsbestuur. Het betreft de adellijke familie Kruse (varianten: Cruse, Kruese, Kruyse, Krose) en de gegoede magistraatsfamilie Kruser (varianten: Cruser, Crueser, Krueser, Kroeser, Kroser, Kruyser). K. Schilder slaagde er in 1980 in deze ingewikkelde materie te ontrafelen in betrouwbare genealogieën.¹ In het volgende wordt het leven van Herman Cruser, telg uit de laatstgenoemde familie, beschreven.

Herman Cruser werd omstreeks 1510 te Hattem geboren als zoon van Bate Koelwagen en Herman Geertsz. Daarvoor was zijn moeder omstreeks 1490 in het huwelijk getreden met Herman Kroeser, die in 1502 overleed. Uit dit huwelijk werd een zoon Egbert Kroeser geboren, die later uit Kampen vertrok, naar Frankrijk ging en omstreeks 1535 in Spanje overleed. Na de dood van haar tweede echtgenoot hertrouwde Bate nog met Hendrik van Broekhuizen, stalmeester van hertog Karel van Gelre. Uit dit huwelijk werden een zoon Hendrik van Broekhuizen en een dochter geboren. Herman had dus twee halfbroers en een halfzus. Om onbekende redenen wenste Herman door het leven te gaan als Herman Kroeser/Cruser, ‘ook wel genaamd Geertsz.’

Studiejaren

Het ligt voor de hand dat Herman de Latijnse school in Kampen heeft bezocht. Deze was niet zo befaamd als die te Deventer en Zwolle en telde slechts de gebruikelijke zes klassen: 8 t/m 3, zonder de twee kopklassen die wel in Deventer en Zwolle aanwezig waren. Hierin werd op bijna universitair niveau lesgegeven. Ook werd in Kampen geen Grieks gedoceerd, zoals blijkt uit het oudst bekende Kamper lesrooster uit ongeveer 1530. Pas vanaf 1587 is Grieks opgenomen in het schoolprogramma en zijn er wel twee kopklassen.² Dat is opmerkelijk aangezien Kampen al vroeg, van 1482 tot 1485, een bekende humanist, tevens goede bekende van Rudolf Agricola en Alexander Hegius, als rector had: Antonius Liber Susatensis,³ ofwel Antonius Vrij uit Soest, die via Agricola en Hegius zeker kennis had van het Grieks. Hegius had Grieks geleerd van Agricola en was de eerste schoolrector boven de Alpen die het Grieks opnam in het schoolprogramma. Uit deze periode is wel een opmerkelijk feit te melden: Antonius werd in het onderwijs bijgestaan door zijn dochter Barbara, die daarmee de oudst met name bekende vrouwelijke docent van een Latijnse school uit de Noordelijke Nederlanden is geworden. Na zijn rectoraat werd Antonius nog secretaris van Kampen. Vanaf 1505 zijn Antonius en Barbara weer in het onderwijs werkzaam, nu in Alkmaar. Ook na de dood van haar vader in 1507 bleef Barbara aan de school verbonden. Kennelijk had ze zoveel capaciteiten dat ze zich ook zonder de aanwezigheid van haar vader kon handhaven.

Na de Latijnse school begon Herman, die nu de Latijnse vorm van zijn naam had aangenomen: Hermannus Cruserius Campensis, aan zijn tocht langs de Europese universiteiten, zijn ‘peregrinatio academica’, ook wel Grand Tour geheten. Op 4 mei 1525 werd hij ingeschreven aan de universiteit van Leuven, de oudste van de Nederlanden.⁴ Hier heeft hij zich vooral beziggehouden met de humaniora, Latijn en Grieks, wat hem een stevige basis bezorgde voor zijn verdere tocht. Het is aannemelijk dat hij na Leuven de universiteit van Bourges bezocht voor een rechtenstudie. De universiteit van Orléans wordt ook wel gesuggereerd als mogelijkheid, maar daar is in de uitstekend bewaard gebleven archieven van de universiteit en de vereniging van studenten van de Germaanse Natie niets over hem te vinden. Ten slotte is Hermannus naar de Sorbonne in Parijs gegaan voor een studie medicijnen, omstreeks 1529/1530. De studie medicijnen en de werken van de oude Griekse medici hebben kennelijk zijn volle interesse opgeëist.

Galenus en Hippocrates

Cruserius was beslist geen boemelstudent; hij stortte zich vol overgave op de studie medicijnen en de kennismaking met de geschriften van de oude Griekse medici Hippocrates en Galenus boeide hem zozeer dat hij deze graag voor een groter publiek toegankelijk wilde maken via Latijnse vertalingen. Tijdens zijn studie en daarna publiceerde hij tussen 1530 en 1534 maar liefst zeven vertalingen van werken van Galenus en Hippocrates. De volgende titels staan op zijn curriculum vitae:

1. *Galenus De elementis secundum Hippocratem libri duo: De optima corporis nostri constitutione; De bono habitu* (Parijs 1530).
2. *Hippocratis De natura humana libellus [...] una cum Galeni commentario [...]* (Parijs 1531).
3. *Hippocratis Liber de salubri diaeta, cum commentario Galeni [...]* (Parijs 1531).
4. *Hippocratis De morbis popularibus [...]* (Parijs 1531).
5. *Galenus Opera de pulsibus [...]* (Parijs 1532).
6. *Galenus De marcore libellus [...]* (Parijs 1533).
7. *Hippocratis Liber primus et tertius de morbis epidemiis id est vulgaribus, cum commentariis Galeni [...]* (Parijs 1534).⁵

De nummers 5 en 7 werden uitgegeven door Simon Colinaeus (Simon de Colines), nummer 6 door Christianus Wechelus. Voor de nummers 1 t/m 4: zie onder.